

Handwritten signature in blue ink.

БЕРДАК

Шежіре

ВОЗВРАТИТЕ КНИГУ НЕ ПОЗЖЕ

обозначенного здесь срока

9/1	1998			
8/VI	2001			
16/XI	2018	1754		
10.02.19		3344		

T-3. Вак. 750

2025

Кеңіс

2025

A'jlniyaz all'ndap' NIZP
Informatsiyaliq resurs
KONTAKT ID 51667

7-91

НӨКИС
"КАРАҚАЛПАҚСТАН"
1993

DIZINGE ALPNDI 2010

84 (7карб)
Б—64

Бердақ. Шежире: Поэма, — Нөкис:
Қарақалпақстан, 1993. — 36 б.

Б 4702270102—020 74—93
М—357(04)—87

ISBN—5—8272—1380—2

© „Қарақалпақстан“ 1993

БЕРДАҚ

Шежире

поэма

На карақалпақском языке
Издательство „Қарақалпақстан“
Нукус—1993

Редакторы З. Ишмачова
Художники И. Кыдыров
Худ. редакторы У. Ережесов
Тех. редакторы К. Бекниязов
Корректор А. Аташева

ИБ—4526

Темірге берілген уақты 26. XII. 1992 жыл.
Басылуға рұхсат етілген уақты 04. II. 1993-
жыл. Қағаз форматы 84x108¹/₃₂. Типогра-
фиялық қағаз. Әдебиі гарнитура. Кегль-
10. Жоқары баспа усылында басылды.

Көлемі 1,125 баспа табак 1,89
шәртли баспа табак 1,53 есап баспа табак.
Тиражы 10,000 Буйыртпа 167 Бақасы
шәртнама бойынша.

„Қарақалпақстан“ баспасы, 742000 Нө-
кис қаласы, К. Маркс көшесі, 9.

Қарақалпақстан республикасы Баспа
сөз бойынша мәмлекетлік Комитетінің
„Правда“ ның 50 жыллығы атындағы Нө-
кис полиграфкомбинаты, 742000. Нөкис
қаласы, К. Маркс көшесі, 9.

ШЕЖИРЕ

Рәсиўлила пырақ минип,
Қабы кәусейн барған екен,
Қуда билен разы айтышып,
Ҳақ дийдарын көрген екен.

Гүл йузлери шәмсуў камар¹,
Әбиўбәкир ҳазирети Омар,
Осман Әлий, төрт Шәрьяр,
Пайғамбардың яраны екен.

Отыз үш мың саҳабасы,
Жумлә арабтың қабийлесі,
Хызмет еттилер бәршесі,
Пайғамбардың заманы екен.

Көриңлер халықтың шежиресін,
Есит шежирениң мәнисін,
Бәршениң ата-бабасын,
Айтып баян қылған екен.

Әнес, Мәлик екки киши,
Пайғамбардың саҳабасы,
Әнес қазақтың бабасы,
Шундын „алаш“ болған екен.

Мәликтің уғлы Разы-ҳақ,
Яшлығында қойды гулпақ²,

1. Күн, ай.

2. Айдар.

Кийген екен қарақалпақ,
Шундын „қалпақ“ болған екен.

Сахра халқы көшип гезмек,
Кәнтли йерден ұатан дүзмек,
„Қалпақтың“ углыдур өзбек,
Өзбек йекке болған екен.

Өзбек яшында үйленди,
Он бешинде углы болды,
Аның адын Жийен қойды,
Жийен Баҳадыр болған екен

Жийеннің йокдур ағасы,
Бирге туўған хәм иниси,
Жийен қоймақтың мәниси,
Қыз оң яқта туўған екен.

Жийенге ҳақ нәзер салды,
Мал-дүньясы абад болды,
Жийен зайыпны¹ көп алды,
Үш зағыйбы болған екен.

Бәйбишеден Майқы туўды,
Сыпайылық жолын куўды,
Озалдан өзи бий болды,
Хан атасы болған екен.

Майқының углы Жайылған,
Йәнә бириси Сейилхан,
„Жайылған“ атлы уран болған,
Қоңырат уран қылған екен.

Жайылған билән Сейилхан,
Сейилхан-яўмыт, түркмен болған,
Майқыдан туўып айрылған,
Ол Қоңыраттың туўғаны екен.

Бий зағыйбы Сәрназ екен.
Хүр перийдің өзи екен.

1. Ҳаялды.

Қытайы-қотанның қызы екен,
Жийен шуннан алған екен.

Сәрназдан туўды Қытайбек,
Қытайы тонын қылды жөргек,
Йәнә бириниң аты „Шақ“¹
Қытай-қыпшақ² болған екен.

Малы-дүнья тиллә болды,
Кийген тоны ҳилла болды,
Қытайбек дамолла болды,
Илим талып қылған екен.

Молла намаз шүриү³ етти,
Шах алдынаш үйүгирип өтти,
Намазыны пасыд⁴ етти,
Ол бузғыўшы болған екен.

Шах яш бала ерке углы
„Қып“ демеклик әреб тили
Қыпшақдур түркий мәниси,
Шуннан „Қыпшақ“ болған екен.

Қытайбек хәм қой жыйнады,
Қойы жаҳанға сыймады,
Ала таўларды жайлады,
Ол таў уран болған екен.

Қыпшақ хәм йылқы жыйнады,
Желиге қулын байлады,
Қымыз сабасын сайлады,
„Токсаба“ уран болған екен.

Бир зайыптан екки угыл болған,
Мүйтен билән Қыят туўған.

1. Шақ—ески түркий тилде „бала“ дегенди аятады,
2. Қыпшақ—биринши буўындағы „Қып“ сөзи куўыс.
яғный ағаштың геўеги, куўысы сыяқлы мәниге ийе.
3. Қаза етиў.
4. Намазды бузыў.

Туўған анасы Арыўхан,
Қыятқа уран болған екен.

Жийен ортасына қонды,
Майқы оң янына қонды,
Қытай сол янына қонды,
Шуннан оң-сол болған екен.

Мүйтен туқымы тентек болды,
Жайылғанға сауда салды,
Жайылған бий бәрин қырды,
Екки бала қалған екен.

Оннан екки бала қалған,
Баланы асырап сақтаған,
Аны сақтаған Ақшолпан,
Мүйтенге уран болған екен.

Өзбек және зағыйып алды,
Қалыңы йетти сан болды,
Йетти сан ат шуннан қалды,
Оннан үш уғыл туўған екен.

Теке, Кене бири Маңғыт,
Маңғыт деген гүлли Маңғыт,
Теке деген, Теке-Яұмыт,
Кене Маңғыттың туўғаны екен.

Кенениң Маңғыт агасы,
Кене тентекдур иниси,
Хәр иш етсе, кестдур иши,
Ол кенегес болған екен.

Шөллерде гезер жейраны,
Жейранға курған араны¹,

¹. Ор, лар мәниде.

Кенегес-Маңғыт ураны,
Жаўлы-шаўқай болған екен.

Мүйтен, Қоңырат, Қытай, Қыпшақ,
Кенегес-Маңғыт жиптикдәк¹
Бәри алты урыў карақалпақ,
Өзбектен айрылған екен.

Айланурлар неше заман,
Уллы йуртлар бар мусулман,
Оның патшасы Алтын хан,
Уллы патша болған екен.

Патшада бардур алтын тахт,
Қуда берди хәм дәўлет-бахт,
Ол патшаның пәрзенти йоқ,
Бир нашары болған екен.

Ҳасыл әўлад дер затыны
Көрдим шежиреде хатыны
Алмалы Көрикли дер атыны
Хұр периден болған екен.

Патша қызына жай салды
Жәннет киби сарай салды
Қырық қызы хызметкер қылды,
Патша киби болған екен.

Гүмис айна, алтын тарақ,
Жайыны көрсен, зәрбарақ,
Қойып гәўхәрий шамшырақ,
Шуннан яқты қылған екен.

Салған екен уллы жайны,
Йеди набат-шәкар, майны,
Қыз көрмеди күниў-айны,
Шул жайда бәнт болған екен.

¹. Бириккен төркин бир, жүйсиз.

Ол кыз он беш яшка кирди,
Шул сарайда өмир сүрди,
Жайны тешип, күнни көрди,
Күнге хәүес болған екен.

Кыз ашылды шәдә¹ болды,
Неше йыллар айда болды,
Шундын хәмиле пайда болды,
Күннен бәхра алған екен.

Алқысса, кыз жүкли болды,
Буу сырны анасы билди,
Алтын ханға бәян қылды,
Патша хайран болған екен.

Алтын ханны қыял тутты,
Усталарына әмир етти,
Усталар сандық дүзетти,
Алтыннан қаптанған екен.

Кыз хәмиле язык² билән,
Кийим-кеншек азык билән,
Малы-дунья қызык билән,
Ол сандыққа салған екен.

Кыз бийшара турды-ятты,
Намазшам болды, таң атты,
Сандықны дәрәяға атты,
Патша әмир қылған екен.

Екки адам мерген ерди,
Кийик қулан атар ерди,
Дәрәяда сандықны көрди,
Еккиси душ болған екен.

Бириниң аты Томаулы,
Йәнә бири Шабан көрди,

¹ Кумар.

² Кыз айыплы, жазыклы.

Махсудыны қуда берди,
Тилек қабыл болған екен.

Томаулы мылтық көзләди,
Нышананы берик дүзләди,
Шабан атма деп, сөзләди,
Оннан соң атмаған екен.

„Алтын сандық“ зыят деди,
„Зарар болса уят“ деди,
„Тугры атма, қыя ат“ деди,
Шуннан „қыят“ болған екен.

Томаулының кәхәри қатты,
Сандықның буршына атты,
Қырға айланды, булар тутты,
Суудан сүйреп алған екен.

Еки мерген хәм сөзләшти,
Мәсләхәт қылып ойлашты,
Иши-тышыны пайлашты,
Мәсләхәт шул болған екен.

Шабан көрди алтынның алды,
Томауыл тәуекел қылды,
Аның пайы иши болды,
Ұәдеси шул болған екен.

Мергенлер дәрәядек ташты,
Ол сандықтың ағзын ашты,
Қызны көрип, ақлы шашты,
Бир пас³ ол турған екен.

Аят, хәдийселер² сөзлери,
Жан алур жадуу көзлери,
Шәмсий-кәмәрдур йүзлери,
Илахийдин³ болған екен.

¹ Азғана би раз.

² Тәбийй, әжайып.

³ Куданын күдиретинен.

Көриңдер хаслы затыны
Ешитиңдер сыпатыны
Ләйләтул ақшам¹ толғатты,
Айы, күни толған екен.

Сандық аккан дәрья-суўды,
Ол нашарны нәсип куўды,
Хәзиретий Юсуптей уғыл туўды,
Атын Шыңғыс қойған екен.

Андын соң томаўлы алды,
Рәсул сүннет никах қылды,
Томаўлыдын бир уғыл болды,
Бөденетай болған екен.

Ол нашарға рахмет яғды,
Химмәт курын белгә бұғды,
Йәне хәм бир уғыл туўды,
Ол Буркәлтай болған екен.

Томаўлының үш уғыл бар.
Шыңғыс бағда лала-гүлзар.
Еренлер, пирлер мәдеткар,
Хаслы күндин болған екен.

Булар келди он беш яшка,
Ана бирдур, ата башка.
Еки иниси Шыңғыска,
Көп яманлық қылған екен.

Ол еккиси тәрәп болды,
Шыңғыска яманлық қылды,
Шыңғыс йурттан кетер болды,
Көңли яман қалған екен.

Шыңғыс айтты, мен кетермен,
Дәрья өрине йетәрмен,

Барып шунда жай тутарман,
Несийбем шул болған екен.

Алмалы Көрикли йығлады,
Шыңғыс бағрыны дағлады,
Айралыққа бел бағлады,
Зары-гириян болған екен.

Шыңғыс „жазларман, қышларман,
Нәсип боларын ушларман,
Пәрин дәрьяға ташларман,
Нышаным шул“ — деген екен.

Анасы айтты: „күлмәсман,
Өли-тириңни билмәсман“ —
Әжел йетмей мен өлмәсман, —
Дийип афған қылған екен.

„Анажан маған жауап бер,
Хәккымға дуға қылып тур.
Хәптедә бир дәрьяны көр“ —
Дийип, үәда қылған екен.

Паный дүньяға келгеним:
Пәр ақса, аман болғаным,
Әгар ақмаса, өлгеним
Шуннан мәлим болған екен.

— Хаслы әўладым йетти пуштым,
Ақыры йок қаўми қардашым,
Сен хәм меннен айра түштиң,
Нәсийбем шул, — болған екен.

Меннен саған себеп болды,
Жайың қалды, қарап болды,
Күйип бағрың кәбап болды,
Әзелде язылған екен.

Әжел келип жан шықса тәндин,
Разы бөлгыл анам мендин,
Мен хәм айра туштим сендин,
Бахтым қара бөлған екен.

¹ Диний уғым, Рамазан айының 27, яғни аалаталаһың меһри түсетуғын түи.

Кулак салың ушпуў сөзге,
Өмирим йетмес тоқсан-йүзге,
Әуел баштан алла бизге,
Айралықты салған екен.

Йығларман „анам қабам“ деп,
„Меҳрибан“, „пушты панам“¹ деп,
Сен йығларсаң, „жан балам“ деп,
Қыямет күн болған екен.

Бала ананың көз яшы,
Урды пәлектің гәрдиши,²
Сабыр қылмақ мәрднің иши,
Шүкир субхан қылған екен.

Йығламағыл қайғы-ғам йеп,
Қылғыл дуўаны рузы-шәп,
Сени ҳакка тапшырдым“, — деп,
Хошласып айрылған екен.

Ели-халкы, пукарасы,
Тул йетимнің көзге яшы
Бийықтыяр малы-башы,
Йурты ойран болған екен.

Яқшылар мәсләхәт қылды,
Алмалы Көрикли гә келди,
Келип уғлыны тиләди,
Тилек қабыл болған екен.

Тилекни қабыл етти.
Келгенлернің иши пишти,
„Шыңғыс йурттан шығып кетти“
Дийип, афган қылған екен.

„Бул екки уғлым хан болмас,
Мундун мақлуқ инсан болмас,
Хан болып йурт туса билмәс“
Екки уғлын сынаған екен.

¹. Арка сүйерим.
². Тағдир

„Қырық адам талап қылыңлар,
Хәр йерге сораў салыңлар,
Шыңғысны таўып алыңлар,
Ханыңыз шул“ деген екен.

Айтқан сөзи нақыл болды,
Алмалы Көрикли ақыл болды,
Бул сөз йуртка макул болды,
Фатийха оқыған екен.

Хәр урыўға хабар салды,
Торы ат миңип Майқы келди,
Қырк кишигә басшы болды,
Майқы сәрдар болған екен.

Қырк адам болып жәм болды,
Қоңыр атлы жигит ким болды,
Шул торы атны Қоңырат деди,
Шундын Қоңырат болған екен.

Мүйтен ураны Акшолпан,
Қыят ураны Арыўхан,
Майқыбий Қоңырат болған
Еккиси қошылған екен.

Сөзнің паркын билмәс надан,
Әуел адам ақыр катам,
Нийет етип қойды қадәм,
Қатты талап қылған екен.

Бир неше күнлер йол жүрди,
Көли биябан шөл йурди,
Хәр бир йерден сораў салды,
Хеш бир хабар болмаған екен.

Нийерлердің суўын ишти,
Не саўдалар башқа түшти,
Арадан алты ай кешти,
Шуңаша талмаған екен.

Тәкәббирлик тауазықыны,¹
Хақ кеширсин язықыны²
Ада қылды азықыны,
Аш-әптада болған екен.

Майқы тапты ақыл-ойды,
Хәр күнде бир атны сойды,
Атның етине бир тойды,
Шуннан аўқат қылған екен.

Сәрдар басшы Майқы бийди,
Отыз тоғыз атны сойды.
Майқы атны соңға қойды,
Ат яқшысы болған екен.

Гезди бир неше бәлент тауны,
Дәрья-теңизин, атауны,
Бир күн көрди ақ отауны,
Майданда курылған екен.

Сәрдары Майқыбий екен.
Ақ отау Шыңғыс үйи екен.
Атау бир белли жай екен
Шул атауда болған екен ...

Өзгәси майданда қалды,
Екки адам тыңшы болды,
Намазшамда Шыңғыс келди,
Атны түшип байлаған екен.

Аўларыны үйге алды,
Ошак қойып, қазан асты,
Қазанын асып, ет салды,
Ети қайнап пишкән екен.

Өзи қайнайды, пишәди,
Бисмилла деп, бир ашады,

1. Ашыу ақыбеті,
2. Айыбын.

Етин жуп-жуптан қошады,
Кәраматын қылған екен.

Миясар етти жаббар-хақ,
Хан табағын қойды тақ,
Ясады жигирма бир табак,
Келгенлерин билген екен.

Ашны шара-шара¹ қойды,
Хан табағын дара қойды,
Бийге екеу ара қойды,
Уәлийулла² болған екен.

„Алың-алың, алың“ деди,
„Сиз мәхрибан болың“ деди,
Бәри отырып ет жеди,
Пәтия оқыған екен.

Шунда булар хабарлашты,
Үйге кирип саламлашты,
Аман-есенлик сорашты,
Сөзлешип танышқан екен.

Мехман болып шунда ятты,
Ертеси билән таң атты.
Майқы бәрине сөз қатты,
Хан мәсләхәт болған екен.

Қойды күшбеги, метерди,
Шыңғыс ханны хан көтерди.
Майқыға ықтияр берди,
Хан атасы болған екен.

Хан нәзеринде дәрғаны³
Курып отауда бәргәны⁴,
Мәсләхәт қылды арбаны,
Арба керек болған екен.

1. Төрт-төрттен

2. Мерекени басқару, жайғастыру, көткудалық ету.

3. Хан отыратуғын жер.

4. Ханның арыз сораитугын орны.

Қоңырат тапты бир арысын,
Маңғыт тапты бир арысын,
Өзге ағашның бәрисин,
Өзгелерге салған екен.

Шунда Қаңлы уста болды,
Қағып-соғып арба қылды,
Шүйит хәм шүйини салды,
Шуннан шүйит қалған екен.

Арбаға Шыңғыс хан минди,
Хан атасы Майкы минди;
Ат жекти ат арба қылды,
Йолға рауан болған екен.

Бир неше күнлер йол жүрди,
Қуу биябан шөл жүрди,
Аман-есен елге келди,
Ханны алып келген екен.

Қырк кеше, күндиз той қылды,
Байрақ қойып, атын шапты,
Мерген алтын қабақ атты,
Тойын тамам қылған екен.

Хан келди йурты ток болды,
Уры-қарақшы йок болды,
Зорлығы йок, теңлик болды,
Йурты абад болған екен.

Шыңғыс хаслы кимдин болды,
Атасы йок, күндин болды,
Айтты султан хәм ярым хан,
Шыңғыс ханның әулады екен.

Жәнибек хан хәм Жанайхан,
Аның уғлы Тохтамышхан,
Қазақ ишинде Хансултан,
Шыңғысханның зүрияды екен.

Екки уғыл Томаұлыдан,
Бөденетай шуннан болған.

Бүркелтайы-Дәуимбайы,¹
Томаұлының зүрияды екен.

Бодинжар билән Қағынжар,
Шалжууыты ене хәм бар,
Мүйтен, қыят болды булар,
Төреден айырылған екен,

Әуел бабамыз Майқыбий
Аның уғлы Жайылқан бий,
Жайылқанның уғлы Нагадай,
Нагадай бий болған екен.

Нагадай бий йурт ағасы,
Жумлә¹ Қоңыраттың бабасы
Отыз уғлының атасы
Уғлы отыз болған екен.

Ешитиң йәне бир сөз бар,
Сөз мәнисин билмәк дәркар,
Жайылқан уранлы Қоңырат бар,
Отыз уғлының зүрияды екен.

Батырлар кирсе сауашқа,
Нәзер етмес дағы-дашқа,
Жайылқанның ураны башқа,
Мүйтен билән Қыят екен.

Қоңырат ураны Жайылқан,
Мүйтен ураны Ақшолпан,
Қыят ураны Арыұхан,
Хаял уран болған екен,

Хаслы әулады затыны,
Көрдим шежиреде хатыны,
Хаял демесең атыны,
Базы бир ерден зыят екен,

Нагадай уғлы Қарабек
Аның уғлы Жәнибек, Қаллибек

¹. Хәмме, барлык

Жәнибек уғлы Ҳайдар, Әлибек,
Уғлы екки болған екен.

Әлибектиң уғлы Ағәдил,
Йәне бириси Байәдил,
Ҳайдардан Едил, Жанәдил
Ол хәм екки болған екен.

Әжел жетти Ҳайдар өлди,
Екки уғлы йетим қалды,
Төртиси еншиләш болды,
Бирге талап қылған екен.

Дүнья бийжай хәддинен ашты,
Ол төртиси енши алышты,
Малларына тамға басты,
Тамға шуннан қалған екен.

Қолына басқан Қолдаұлы,
Санына басқан Ашамайлы,
Жуптан басқан Қостамғалы
Тамғасы қос болған екен.

Төртисидин зүрияд қалды,
Жазылған шежире хат қалды,
Ҳайдар, Әлибек деп ат қалды,
Себеби шул болған екен.

Нағайдақ уғлы Қарабек
Қарабектиң уғлы Қалбек, Жәнибек,
Қалбек уғлы Құлжан, Толыбек,
Ол хәм екки болған екен.

Екиси саудагер болды,
Ханнан жығалы хат алды,
Шуннан Канжығалы болды,
Себеби шул болған екен.

Құлжан саудагер гежи алды,
Гежини сатып сауда қылды,
Шуннан Бүгежели болды,
Гежи себеп болған екен

Ақәдил уғлы Толыбай,
Толыбай уғлы Сарыбай,
Сарыбайдың уғлы Бәдекбай,
Базар Ғулпақ болған екен.

Базар Ғулпақтың уғлы Томай,
Ғаршаны яратты қудай,
Йәне бириси Меңлибай
Оннан Майшы болған екен.

Томай елши дарқан болды,
Ол Томайдан беш уғыл тууды,
Бешиси хәм көсе болды,
Беші-Бөшкөмпир болған екен.

Хожакелди, Хажикелди
Хажикелди әуели бек болды,
Оннан Ханкелди, Жанкелди
Йәне бири Султан екен.

Ханкелди уғлы Қарабас,
Қарабас уғлы Ешнияз,
Қанияздың уғылдур Ораз,
Ол аталық болған екен.

Хажикелди уғлы Султан,
Андин Айдос, Майбос туған,
Айдос йуртқа аға болған,
Киши асып дар құрған екен.

Айдосбий йуртның ордасы
Екки уғыл-Рза, Төреси,
Ерназарбий немереси,
Ол қушбеги болған екен.

Мәуж урған дәрьядай ташты,
Қылышынан қанлар шашты,
Үш ағаш қурып, киши асты,
Хан сипәтте болған екен.

Рзаның уғлы Искендер,
Алтын қазық тилла кәмер

Искендер уғлы Қалендер
Бул хәм болыс болған екен.

Толыбайдан Қудайберди,
Қудайберди йетим қалды,
Бир зайыптан үш уғыл болды,
Хүсни яқшы болған екен.

Қожай, Қадиркул, Жуман,
Қарасыйрақ хәм Қалмаған,
Қалкаман билән Мулкаман,
Ол Қожайдың зүрияды екен.

Бу сөзде йоктыр шубха-шек,
Хасанның уғлы Полатбек,
Полаттың уғлы Түбек,
Уғлы төртеу болған екен.

Байымның берги Бек Хожай,
Есенбек билән Мырзатай,
Андин соңғысы Айтымбай,
Уғлы Өтеген болған екен.

Байымнан Сүйин, Сиңирбай,
Гүлим, Еркінбай, Жарқынбай,
Жуман, Шоңқара Атақай,
Жуман бийден туған екен.

Әуел бабасы Жуман бий,
Шоңқара уғлы Аймурза бий,
Махмуд аталық Төребай,
Ели-журттан озған екен.

Бир зайыптан Даңқлы болды,
Андын Қосағы туылды.
Қазақбай, Бекполат ерди,
Соңы Баспай болған екен.

Мәмбеткулдың үш уғлы бар,
Манақбай, бири Қошқар,
Олжа қыз-қалмақ зағыйпы бар,
Қалмақ шундын туған екен.

Ақәдил уғлы Яқшыбай
Қудайберген Қараұылбай,
Қараұыл уғлы Дәстолыбай,
Байдан батыр болған екен.

Байданның уғлы Жолымбай,
Аның иниси Меңлибай,
Есен, Түәлбай, Полаттай
Қайсы батыр болған екен.

Меңлибайдан Бердиәлий бар,
Бердиәлийдің беш уғлы бар,
Қожамжар билән Пирияр,
Түйебай батыр болған екен.

Бириси Асанғалийбай,
Ғайыпбатыр билән Жанқай,
Сүйір батыр Қарабас, Муртай,
Қарлыбай бий болған екен.

Қараұыл уғлы Дурыс-Толыбай,
Қожақхабыз, Жәрменбетбай,
Баймуратбай йәне Боранбай,
Байман, Жумат болған екен.

Күлесуұпы Күшимкул бай,
Бәршени яратты қудай,
Келмәжетнің уғлы Матай,
Ермәмбет бий болған екен.

Қелмухаммед Матай десем,
Йурттан озған бәри шешен
Ақлық-шаұлығы қазы ийшан,
Иқтысасын¹ қылған екен.

Қоянбайдан жыл Жармәмбет.
Қайыр қылсаң қылма миннет
Йәне бириси Ырысмәмбет
Ол Палұан бий болған екен.

Жилхафыз уғлы Турхожа,
Беш намазын қылды қаза.
Өзи бир тентек биймаза,
Базар ғайрат қылған екен.

Турхожа уғлы Базар бий,
Кудайберди, Курбанбек бий,
Курбанбек уғлы Қуаныш бий,
Қалмәмбет бий болған екен.

Турсын туғар қызыл аяқ,
Өзи тентек қошқар сыяқ,
Хәкиси бар яман саяқ
Яман Қоңырат болған екен.

Байәдилден Бесим болды,
Бесим бийден бес ул болды,
Еки уғлы хасыл болды,
Ол Бийкә, Бекполат екен.

Қызыл шатыр, жасыл шатыр,
Алдыңызда душпан жатыр,
Бийкеден тууды үш батыр,
Жау көринсе алған екен.

Хожаназар, Сүйиндик, Толас,
Еренлерден болған нәпес,
Бир-биринен кем емес,
Гөруглыдай болған екен.

Хожаназар уғлы Шералы,
Андин Мәхрем Есенгелди,
Мәмбеттин уғлы Елгелди,
Соңы Абдулла болған екен.

Бекполаттың екки уғлы бар,
Жууырып жортып қылды сапар,
Бирі түркмен, бири Бухар,
Ол, Әуезбай болған екен.

Шарайна, Әлибек Саұытбай,
Сүйиндик уғлы Еримбай,

Сәдирбек йузбашы Сәксенбай,
Сүйиндикнің зүрияды екен.

Батыр болған Ақтайдай,
Кулжан қазы Хажыбай,
Қуаныш батыр, Тағай, Тоғай,
Ол Тولاстың зүрияды екен.

Байәдилден Ашамайлы,
Хайдар уғлы Костамғалы,
Қандекли билән Қолдаұлы,
Еншисин бир алған екен.

Бир сөз бар қылады изхар,
Хайдарның екки уғлы бар,
Малға салған тамғасы бар,
Тамғасы қос болған екен.

Едил малға тамға басты,
Тамғасыны санға басты,
Қос тамға Ашамай басты,
Ашамайлы тууылған екен.

Жанәдил хәм тамға салған,
Тамғасыны қолға салған,
Шир жеген билән Қарын жууған,
Қолдаұлының туғаны екен.

Хан хәсиреттен жауап алып,
Өрикли бойыға қала салып,
Үш урыуға патша болып,
Көңилдегин қылған екен.

Қаласын муҳим шайлады.
Душманның йолын байлады,
Адам қосып қос айдады,
Бийлер жауыз болған екен.

Бай болсаң, бол Ғаныйбайдай
Досан батыр, Досымқулдай,
Исмайыл билән Тоғанайдай,
Қултай баба болған екен.

Жангелди бабаң Жаўлатбай
Аның уғлы Хайдар, Елтай,
Ким болды Арзы аталықтай,
Рахматулла болған екен.

Бердақ суўпы дияр атым,
Колдаўлыдур ҳаслы затым,
Хайдар Әлибекниң зүриядин,
Айтып тамам қылған екен.

Алғыр шунқарның нәшеси,
Арын Мыршадур кишиси
Отыз уғлының өзгеси,
Арынша болмаған екен.

Йокдур сөзимниң катасы,
Хан Жәнибек қайнатасы,
Ханның қызы бағ шайдасы,
Хан күйеуи болған екен.

Ғайып Хийўаға хан болды,
Коразбек хәм султан болды,
Ақыбети ойран болды,
Мәдеми инақ болған екен.

Мәдеми уғлы Әўез инақ,
Куда берди хәм дәўлет бақ,
Елтезер инақ Кутлымурат инақ,
Әўез инақтың туўғаны екен.

Андин соң Мухаммедрахим хан,
Титирашип курти¹ Гүржистан²,
Йети ықлым сахып қыран,
Тамам йуртны алған екен.

Ўалийдур Аллыкулы ханы,
Берди куда дуў жаҳаны,

Әдалатлы қутбы заманы,
Йурты абад болған екен.

Нағадайбий минди тулпар
Салды туйғын лашын шунқар,
Шунқар түлеткен туғыр¹ бар,
Туғыр кимде қалған екен.

Тәкәббирли таўазыны,
Ҳақ кеширсин язықыны,
Ол туғырның қазықыны
Бүрништиң саплаған екен.

Ханның қызыдур анасы,
Арын Мырзадур атасы,
Төребек Мырзадур баласы,
Бул хәм төре болған екен.

Аның уғлы Умми Султан,
Умми уғлы Сағыр Сәрсен,
Қырк шилтердин дуға алған,
Пирден нәпес болған екен.

Шул ҳақ ханы Елбарысхан,
Шыңғыс әўлады саҳрадан,
Хүкими йурип беш қаладан,
Хийўаға хан болған екен.

Елбарыс хан сүрди патшахлық,
Патшахлықны берди халық
Ўәзир Ақәдил аталық
Ханға ўәзир болған екен.

Сәрсеннен Әдийна туўған,
Әдийнадан аталық болған,
Әдийнадан Есен инақ болған,
Хийўаға инақ болған екен.

Қызыл баш Нәдирша келди,
Шах келип Хийўадан алды,

¹. Халықтың аты. (курт)

². Грузия.

¹. Үйретилген кусты кондыратуғын жер.

Үш жүз алтмыш киши өлди,
Шеһит агла болған екен.

Тәрийпини дийсем баштын
Әрмансыз ат билән куштын
Нақыра алтын күмиштин
Туғырыны қаплаған екен.

Патшахлық әуели дэскадин,
Көрдим қағаздан нускадин,
Шаббаз ўәлийдин башкадин,
Нәтийже тапмаған екен.

Алла атын айтмағанша
Ақшам түнөп ятмағанша
Ўәлий атын тутмағанша
Жаўға хәм шапмаған екен.

Ҳақ бизни яратты инсан,
Мүшкилимни әйлегил ансан,
Нағадайдың улы Досан,
Досан батыр болған екен.

Мәһзил узақ, йуги ағырды,
Әжел адамға уғырды¹
Алтын қаплаған туғырды,
Досан батыр алған екен.

Ол туғыр Досанда қалды,
Досан малға тамға салды,
Мал бөлинип енши алды,
Туғыр тамға салған екен.

Яқшы қылық, яқшы киши,
Бийазарлық ақыл иши,
Хош миһақат сөйлеши,
Досан батыр болған екен.

Бабасыдур бий Нағадай,
Досан батыр, батыр Естай,

Оразбай Мамыр Бийшалысбай,
Алты ата болған екен.

Дәўлетлиден дәўлет кетти,
Бийдәўлетке нәубет жетти,
Бир он жети батыр өтти,
Ол Досанның зүрияды екен,

Тассадықдур¹ башы малы,
Ҳиммәт берген хәзирети Әлий,
Шайтанға мегзер Хийўа ханы
Алдап шақырып алған екен.

Кызыл шатыр яшыл шатыр,
Бәршени яратты Кадир,
Шул айтқан онжети батыр,
Хийўа хандин өлген екен.

Ол онжети батыр өлди,
Ақ үйге қара байланды,
Матам тутып аза қылды,
Хәм айтып йығлаған екен.

Йүзин жыртып жара салды,
Он жети үйге қара салды,
Шундын „Қара мойын“ болды,
Себеби шул болған екен.

Мәрт яқшы намәрт йүзиндин,
Мәрт уғыл турар изиндин,
Шалысбай бийнің қызындын,
Ол үш батыр туўған екен.

Патша минген алтын тахты,
Ол үш батыр ол қалпакты,
Дайысы ушын Рустам иһақты,
Қарқыратып шалған екен.

Малы-дүньясы хәм зәһһин.²
Болмас баҳасы гәўһарһин,

¹. Бурылыў, бети қараў.

¹. Саўда, садаға

². Хаялын

Қаныны он жети ерниң,
Ҳақыйқаттан алған екен.

Мүйтен, Қоңырат, Қытай, Қыпшақ
Кенегес, Маңғыт, Ақпышақ,
Бәри алты урыў қарақалпақ
Үргенишни жайлаған екен.

Аз емесдур, қарақалпақ көп,
Жер майы деп, шөп пулы деп,
Қарақалпақны Хийўалы жеп,
Мықлым бийзар қылған екен.

Аты қарақалпақ кеңести,
„Мунда отырмақ әбесте“²
Қарақалпақ бұлди де көшті,
Жолға раўана болған екен.

Бәрше қарақалпақ үш мың үй,
Балғалыдан Аннақул, бий,
Йуртның яқшысы Едилбий,
Көп нәсийхат қылған екен.

Қарақалпақның бәри кетти.
Арадан неше күн өтті.
Яна дәрьясына йетти.
Ҳарып-шаршап барған екен.

„Нәсийхатымны тутыңлар,
Сөзимни қабыл етиңлер,
Дәрьяны өтип ятыңлар,
Дәрья қала болған екен“.

Он төрт урыў суў өтмеди,
Нәсийхатыны тутмады
Сөзини қабыл етмеди,
Берги яқта болған екен.

Көшип қаштың күни-түни
Едилбийниң бар ма мини,

Таңла жаўдың йетер күни,
Есабы шул болған екен.

Қоңырат болған өтип ятты
Он төрт урыў әтмәй ятты,
Таңда атты, жаўды йетти,
Мың баланы алған екен.

Қыпшақ, Қытай екки урыў,
Кенегес, Маңғыт төрт урыў,
Менменсиген онтөрт урыў
Йығлай-йығлай қалған екен.

Екки бийден кеңес алып,
Мал баласын берикке салып,
Жайылған атлы Қоңырат болып,
Қайтып суўдан өткен екен.

Қоңырат суўын қайтып өтип,
Яўмыт билән саўаш етип,
Сәрдарыны тирилей тутып
Хожаназар батыр алған екен.

Мың бала яўмытта қалды,
Сәрдары қалпақта болды,
Сәрдары билән алыс қылды,
Мың баланы алған екен.

Хийўалы менен қас болып,
Хожаназар батыр бас болып,
Артық, Арыс йолдаш болып,
Қурт ойынын салған екен.

Бир қуданың қалеўинде,
Яўмыт келип талаўында
Үш батырның жылаўында,
Қызыры Ильяс болған екен.

Қызыл шатыр, яшыл шатыр,
Орыста бар губернатор,
Айдос билән Рустем батыр,
Жығында айтышқан екен.

Рустем айтты: Қоңыратсан
Көп қарақалпаққа кесентсен.
Қаўпеки қорқақ қуры атсан,
Қоңырат не адам болған екен.

Айдос айтты: Қоңыратман,
Алмас, гәўхарман, полатман,
Шыны Қоңырат қасыл затман,
Маңғыт тәжик туўғаны екен.

Хызмет еттим ханға, инаққа,
Аға болдым қарақалпаққа,
Бир силтеген шығанаққа
Мың бажамды алған екен.

Кенегес маңғыт йокдур есиң,
Қарақшылық сениң исиң
Үш батырдай бар ма ки сиң
Кимиң шундай болған екен.

Қарақалпақ бир инсан,
Хәр нешиқдур мусылман,
Ата йуртыдур Түркістан,
Түркістанға бармаған екен.

Кәнтдур Түркістан әжеп жай,
Онтөрт урыў аш. Қоңырат бай,
Шымылдық уғырлашты Қытай,
Пирден қарғыш алған екен.

Қарғыш алды қудай атып,
Қарақшы болды түн қатып,
Тутып алды аңлып ятып,
Байлап кишән салған екен.

Тутып алып кишән салды,
Уғырлық соңы дуға болды,
Дуғаның соңында жаў болды,
Атышып-шапышқан екен.

Уғырлап малды ала салды,
Жанасқанға жала салды,

Даўлашқанға бәле салды,
Шүйтип көшбей қалған екен.

Түркістандын Қоңырат көшти,
Сурқанға келип тушти,
Малы-басы оннағ да өсти,
Мықлым абад болған екен.

Узақ тушти арамыз деп,
Ашлықтан йоқ шарамыз деп,
Биз хәм көшип барамыз деп,
Келип хабар салған екен.

Қелгенлерин урар болды,
Йолын тосып турар болды,
Көшсе, йолда қырар болды,
Қоңырат ўәде қылған екен.

Түркістанның йолы алыс.
Он төрт урыў етти намыс
Уғырлап көмиб көмир қамыс,
Ялған даўа салған екен.

Ата бабамыз Жайылған,
Желиге қулын байлаған,
Қазақ жаў болып қоймаған,
Белли нышан қылған екен.

Он төрт урыў ар-намысын,
Көрдим ишиниң шалысын,
Көрсетип көмир-қамысын,
Қоңыратты алдаған екен.

Он төрт урыў көшип бүлди,
Кими йолда аштан өлди,
Сурқанға булар хәм келди,
Қоңыратқа тапышқан екен.

Келип Қоңыратқа тапышты,
Бәле қададай япышты,
Йәне жай болып шапышты,
Ағзы ала болған екен.

Қазақтың йылқысын алды,
Аның соңы бәла болды,
Қазақ көп йурт, зорлық қылды,
Қаралпақ қозғалған екен.

Шөлге шыдап қазақ турды,
Әуел көшкен Жауынғырды,
Жауынғырды қудай урды,
Үш йыл бурын болған екен.

Сурқаннан көшип бүлди,
Көшип болып ойға келди,
Жайхун дәрьядан яп алды,
Дийханшылық қылған екен.

Үш жылдан соң Шүллик көшти,
Аңа берди ала дәсти,¹
Аман-есен келип түсти,
Жауынғырға қошылған екен.

Қарамайын, мүйтен, қолдаулы,
Ашамайлы, қыят, балғалы,
Кандекли билән қостамғалы,
Шүллик тамға салған екен,
Шундын Шүллик болған екен.

Пейли яман жауынғырды,
Сумлық етип бетин бурды,
Шүллик аны басып урды,
Ақырзаман салған екен.

Жауынғыр кетти мундин көшип,
Кесе етекте болды нәсип,
Малдан қулақ куйрық кесип,
Жау тамғасын салған екен,
Шундын жауынғыр болған екен.

Он төрт урыу көшбей қалып,
Жаңа дәрьяға қала салып,

1. Ығбал.

Қошназар билән Нуртай болып,
Қазақ пенен шабысқан екен.

Қазақ етти ар-намысты,
Аты алаш болып табысты,
Қошназар қайтпай шабысты,
Қазақтан қырылған екен.

Ат куйрығын үштен өріп,
Қорыққан екен жауды көріп,
Қошназарды жауға берип
Нуртай үйге келген екен.

Қошназарды ташлап кетип,
Қашқанлығына ар етип,
Үйінде бир хәпте ятып,
Нуртай батыр өлген екен.

Бәршени яратты қудай
Неше жыл көшти, неше ай,
Оймауыт билән Орынбай
Нуртайдан соң болған екен.

Қазақта той байдақ, байдақ,
Атан түйе минип жайдақ,
Шериушиде Төбет, Тайлақ,
Қытайға аға болған екен.

Батырда бардур алтын тах,
Қуда берди хәм дәулет-бақ,
Айдос бий, Кутлымурат инақ,
Жығын тартып келген екен.

Хәр кимге болды бир нәсип
Хийуалының көңли өсип,
Атысбай-шабыспай еллесип,
Он төрт урыуны алған екен.

Яд етип қадир алланы,
Нақ салды салық тилланы,
Сыйға берип қыз Пилланы,
Айдос баба алған екен.

Айдос бий сыйға қыз алып,
Қыз алып көңли хош болып
Ол қызға өлең, той қылып,
Өлеңін айттырған екен.

Йүрди Айдосның хұкими
Қыз-келиндернің сөзини
Шундағы айтқан өлеңи
Нақыл болып қалған екен.

„Елим көшти Шәрисәбизге,
Дәрәя куяр көк теңизге,
Кашар телип ғарры өгизге
Қоңырат зорлық қылған екен“.

Душпаның дауын өширип,
Досың ғунасын кешірип,
Он төрт урыұды көширип,
Бабаң айдап келген екен.

Қарамойын Жасыбайға,
Андын соңыра Мәнибайға
Жасыбайдың Аманбайға
Он еки ата болған екен.

Нешшеге дүнья-мал берди,
Нешшеге илим—хал берди
Маңа такалум¹ тил берди,
Куда несип қылған екен.

Ошбу тилнің бар егасы,
Көңлимде жайдур шежиреси
Бәршениң ата-бабасы,
Шундың мәлим болған екен.

Китап көрдім мусаннидән²
Сөз ешиттім Андалиптан,
Менің сөзім бір хәриптин,
Бәри тамам болған екен.

¹. Сөйлейтуғын.

². Автордан, китап жазыушыдан.

Расулға үммәт, хәкқа ғулам¹,
Күдирет ишине не билем,
Бағда сайраған бұлбилам,
Ұақтым қазан болған екен.

Жетмиш-сексен яшта өзим,
Бир көзім бар, йоқ бир көзім,
Ұақтым өтті йокдур хәзим,
Гүл япырағы солған екен.

Не якшы-яманны көрдім.
Жети-сегиз ханны көрдім,
Үш дәуір заманны көрдім,
Замана шеп айналған екен.

Алым сөзи шәриятдур,
Дуу жаханда² шарапатдур,
Ғарры сөзи үәсиятдур,
Билмәганлар надан екен.

Яшы еткен ғаррыларның
Биймар ятқан қасталарның
Дуғасы макул оларның
Адам ғапыл³ болған екен.

Малы-дүнья зийнет йерди,
Ғаурдин⁴ деп, хабар берди,
Қарун дүньядан не көрди?
Дүнья соңы ялған екен.

Бийғайрат бир бақыл болдым,
Илими йоқ, намакул болдым,
Хәк хәмиридин ғапыл болдым,
Өмирим бийкар өткен екен.

Куда берди бу зибанны,
Не рахманы, не шайтаны,

¹. Қуданың қулыман.

². Еки дүньяда (ол дүнья, бул дүнья)

³. Сөзбеу, бийхабар

⁴. Туұрысы, хәкыйкаты.

Билмәсман сөзни-зыяны,
Җадым мүшкил болған екен.

Жетмиш-сексен яшқа келдим
Казан урган гүлдек солдым,
Тәүбәкәри¹ сууы болдым,
Ұақты яқын келген екен.

Шийрин зибан нуктаданлар,²
Кулақ тутың мусылманлар,
Мени айып етмәңиз жанлар,
Несийбем шул болған екен.

Хүжудимдин³ дәрәя ташты,
Дәрбент⁴ йықылды йол ашты,
Куда тәғдир еткен ишти,
Табдил⁵ етмәк ялған екен.

Бул сөз илаҳидан келди,
Келип көңлиме жай болды,
Ишим-тышым бәри толды,
Андын соң айтылған екен.

Бердимурат җақның кулы,
Сахрада өскен бүлбили
Бу шежирени жылқы жылы,
Халыққа мәшхүр қылған екен.

1. Кудайға кулшылык етиуден кәри жок.

2. Сөздин терең мәнисин түсиниүши.

3. Барлык табийий мазмун, негиз.

4. Бөгет, карсылык.

5. Бийкар, есапка алмау.